№ 33. Օգոստոսի 30. — 1873 — Օգոստոսի 30. № 33.

ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹԻ ԳԻՆԸ։

Տարեկան գինն է 5 ռուբլի (փոստի ծախսով)։ Օտարաքաղաքացի բաժանորդները պիտի դիմեն այս հասցէով. Въ Тифлисъ. Въ Редакцію Армянской Газеты „Мшакъ“.

Թիֆլիսում կարելի է ստորագրվիլ խմբագրատան մէջ (Արծրունու տուն) և պ. Ցատուրեանցի խանութում։

ՄՇԱԿ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԵԱՆ ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹԻՒՆ։

Մանրատառ յայտարարութիւն տպել տալը պիտի վճարէ 10 հասարակ տառի համար 1 կոպէկ արծաթ։ Յայտարարութիւններ ավիլումեն հայերէն, ռուսերէն, վրացերէն, ֆրանսիարէն, գերմաներէն և թուրքերէն։

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Խնդրում ենք այն մեր բաժանորդներից, որք մինչև այժմ „Մշակի“ այս տարվայ վճարը հատուցած չեն, ուղարկել խմբագրութեան իրանց բաժանորդութեան գինը։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Միթէ պարտաւոր ենք։—Ներքին տեսութիւն։ Նամակ Բագուից։ Նամակ Երևանից։ Ներքին լուրեր։—Արտաքին տեսութիւն։—Ինչ դուրս կը գայ Պարսից Շահի ճանապարհորդութիւնից։ Արտաքին լուրեր։—Խառն լուրեր։—Առևտրական։—Յայտարարութիւններ։—Բանասիրական։ Կախարդ Սանդուխտ։

ՄԻ՞ԹԷ ՊԱՐՏԱՒՈՐ ԵՆՔ

Շատ անգամ մենք պատահում ենք ռուս լրագրութեան մէջ հայերի վերաբերութեամբ յօդվածներ։ Մեր պարտաւորութիւնն է ներողամիտ լինել դէպի այն անճշդութիւնները, որք պատահում են յիշեալ յօդվածների մէջ։ Բայց մի և նոյն ժամանակ մենք սրտով ցանկանում ենք, որ մի լրագիր, որ իրան թոյլ է տալիս խօսել թէ իրան թէ հասարակութեան համար դեռ ևս անյայտ երևոյթների վերա, նախ հաւաքէր ճիշդ տեղեկութիւնները, ճարէր օրինաւոր աշխատակիցները և ապա հանդէս դուրս գար ռուսաց հասարակութեան առաջ....

Բայց դժբաղդաբար մի քանի ռուս լրագիրները սովորութիւն չունեն հետևել ամեն լրագրութեան մէջ ընդունված այդ ճիշդ մեթոդին։

Դեռ նորերումս „Голосъ“ լրագրից տեղեկացանք որ մեզանում կայ մանուկ Հայաստանի կուսակցութիւնը և որ „Մշակ“ լրագիրը այդ կուսակցութեան արձագանք է և այլն... դեռ շատ ժամանակ չէ որ „Нива“ լրագիրը հաւատացնում էր այն անճառնութիւնը որ Հայոց կաթուղիկոսի առաջ ամեն այցելուն չոքում է և ոտներ է համբուրում, նոյն լրագիրը նորերումս (9-որդ համարում) խառնում է հայոց պատմութեան զանազան դարերի փաստերը, խօսում է հինգերորդ դարու քուրդերի վրա և այլն, և վերջապէս այս օրերս և մեր Թիֆլիսեան „Кавказъ“ լրագիրը մի յօդված տպեց Թիֆլիսի հայոց ուսումնարանների վրա որ լի է անճշդութիւններով։

Մենք համարձակվեցանք ցանկանալ պատուելի լրագրին աւելի ճիշդ տեղեկութիւններ և աւելի հմուտ աշխատակիցներ։

Ու ահա „Кавказъ“ (№ 98) իրան վիրաւորված է ցոյց տալիս, նա մեղադրում է մեզ, որ մենք չը լրացրինք նրա յօդվածի մէջ յայտնած պահանջին, որ չը տուեցինք նրա քննված նիւթի վրա հարկաւոր տեղեկութիւնները, որ իբր թէ մենք հայոց ուսումնարանական գործը միայն հայ օրագրութեան սեփականութիւն ենք համարում......

Մենք չենք պահանջում, որ „Кавказъ“ ուսումնասիրէր ուսումնարանների վերաբերութեամբ հայոց պարբերական հրատարակութիւնների մէջ եղած բոլոր նիւթերը 50-որդ թուականներից սկսած մինչև մեր ժամանակը, որ պատուելի խմբագրութիւնը կարդար „Հիւսիսափայլ“, „Կռունկ“, „Մեղու“ „Համբաւաբեր“, „Մասեաց Աղաւնի“ „Հիւսիս“ „Հայկական Աշխարհ“ „Գարուն“, Վաճառական“, „Արարատ“,—բայց կարծում էինք որ ամեն յօդվածագրի պարտաւորութիւնն է մի նիւթի վրա խօսելու ժամանակ, ուսումնասիրել գոնէ մի տարվայ ընթացքը քանի մի լրագիրների։ Անցեալ տարվայ „Արարատ“ „Մեղու Հայաստանի“ և „Մշակ“ լրագիրների համարները ուսումնասիրելով միայն դարձեալ կը հաւաքվէր բաւական հարուստ նիւթ հայոց ուսումնարանների թէ նիւթական դրութեան, թէ նրանց մէջ մտցրած ձևերի, մեթօդների և ընդունված դասագրքերի մասին...։ Աւելի մենք ի՞նչ կարող ենք անել.....

Իսկ եթէ „Кавказъ“ լրագիրը այդ էլ չէ ուզում անել, այլ վճռում է հարցերը, առանց նախապատրաստական հետազօտութիւններ արած լինելու,—մենք նրան կը պատասխանենք, որ ուրիշ ճանապարհ չը կայ ոչ գիտութեան, ոչ լրագրութեան մէջ որ և է խնդիր ուսումնասիրելու համար։

Ապացոյց որ մենք չենք թագցնում մեր կեանքից ոչինչ երևոյթները, այն է որ տըպում ենք, թէև „Кавказъ“ լրագրի համար անհասկանալի լեզվով.... եթէ նա կամենում է ուսումնասիրել մի որ և է գրականութիւն, պիտի ուսումնասիրէ այն գրականութեան լեզուն,—եթէ չէ, նրա կամքն է, մենք նրան չենք ստիպում, բայց այն ժամանակ թող մեզ ներվի նկատել անճշդութիւնները։

Բայց միթէ մեր պարտաւորութիւնն է ամեն անճիշդ տեղեկութիւնը ուղղել,—այն ժամանակ ռուս լրագիրներում իւրաքանչիւր հրատարակված հայերի վերաբերութեամբ յօդվածին մենք ստիպված կը լինէինք պատասխանել ամբողջ հատորներով......

Ու ինչպէս պատասխանել,—դարձեալ հայերէն լեզվով.... բայց լեզուն հասկանալի չէ „Кавказъ“ լրագրի խմբագրութեան։ Եթէ „Тифл. Вѣстн.“ թարգմանված չը լինէր պատահմունքով „Կովկասի“ դէմնկատողութիւնը, վերջին լրագիրը երբէք տեղեկութիւն էլ չէր ունենայ յիշեալ նկատողութեան մասին։

„Արարատ“ „Մեղու Հայաստանի“ և „Մշակ“ լրագիրները թոյլտւութիւն ստացան հայերէն լեզվով հրատարակվել, „Դրօէբա“ և „Կրէբուլի“ վրացերէն լեզվով, և մեր պրօգրամայի մէջ պայման դրած չէ, որ այն բաները որ հետաքրքրելի լինէին „Кавказъ“ լրագրի պարոն խմբագրին, մենք պարտաւորված լինէինք հրատարակել և ռուսերէն լեզվով և ռուսաց տէկստն էլ հետ տպել.....

Շատ յարմար բան է՝ չուզենալ աշխատել, չուզենալ այդ լեզուներին հմուտ աշխատակից ձարել,—և զարմանալ թէ մենք խկոյն չենք կատարում ինչ որ հաճելի է „Кавказъ“ լրագրին։

Շատ գեղեցիկ բան կը լինէր, եթէ խորոված աղաւնիները իրանք մարդու բերանը մըտնէին ....

Մեր խօսքը վերջացնելով կարող ենք հաւատացնել „Кавказъ“ լրագրին, որ մենք սովորութիւն ունենք մեր մանկավարժական գաղափարները աւելի հաստատ աղբիւրներից քաղել, քան թէ „Кавказъ“ լրագրից։

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ԲԱԳՈՒԻՑ

Կասպից ծովի արևմտեան ափերումը գտնվում է Ափշերոնեան թերակղզին։ Դրա արևմտա-հարաւային մասում մի բաւականին խաղաղ և պատսպարուած ծոցի եզերքին ընկած է Բագու քաղաքը։

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԿԱԽԱՐԴ ՍԱՆԴՈՒԽՏԸ

Ն... գիւղումը բնակվում էր 70 տարեկան մէկ պառաւ կին. նա հասակաւ բարձր էր, բայց կորաքամակութիւնը նորա հասակը շատ կարճացնում էր. նորա հանդերձը ոչնչով չէր զանազանվում Ն... գիւղի ծեր կանանց հաքուստից, բացի անթիւ կարկատաններովը. գլխի փաթաթանը բաղկանում էր մէկ մեծ չադրայից, որը գըլուխը շատ մեծացնում էր։ Ծերութեան խոր կընճիռները արդէն ծածկել էին նիհար և տալկացած երեսը. մեծ և տափարակ քիթը բռնում էր երեսի մեծ մասը։ Խոր գնացած և փոքր աչքերը ցոյց էին տալիս նորա չափազանց խորամանկութիւնը։

Ն...գիւղացիները նորա Սանդուխտ անուան վերա աւելացրել էին Ջիկեարխան մականունը։ Այս մականուան պատճառը ինչքան ճշմարիտ է ես չգիտեմ, սիրելի ընթերցող, բայց կարող եմ ասել, թէ անապաշտ գիւղացիների մէջը կար աւանդութիւն, որպէս թէ Սանդուխտի պապ Սիմոնը իւր ջաղացպանութեան ժամանակը մէկ սատանայ էր բռնել, որը անուանում էին Ջիկեարխան։

Սիմոնը Ջիկեարխանի շլինքը պողպատից օղ հաքցրեց, որ նա չանրևութանայ, և ծառայեցրուց իրան շատ ժամանակ։

Տասն և չորս տարի ծառայելուց յետոյ Ջեկեարխանը Սիմոնիցը ազատութիւն խնդրեց։ Սիմոնը համաձայնվեց այն պայմանաւ, որ մէկ սատանայ չերևի այնտեղ, որտեղ կը գտնուի Սիմոնի սերունդից մի մարդ։ Ջիկեարխանի շլինքից օղը հանեցին և նա անհետացաւ։

Այն օրից, գիւղացիների կարծիքովը, սատանայք Սիմոնից և նորա սերունդից սարսափում էին։

Այս պատճառաւ էլ եթէ գիւղացիներից մէկը, գիշերը դաշտից դառնալու ժամանակը երկիւղից մի որ և իցէ հիւանդութիւն էր ստանում, իսկոյն գնում էր Սիմոնի հացից ուտում էր և առողջանում։ Եթէ մի որ և իցէ կին ծնանելու ժամանակը սաստիկ ցաւից ուշաթափ էր լինում, կարծում էին, թէ սատանայք նորա լեարդը և թոքը տարան, որպէս զի նա մեռնի գնա, դժոխքը և լինի իւրեանցը ։ Սատանայքը հեռացնելու համար շուտով վազում էին Սիմոնին բերում, եթէ Սիմոնը տանը չէր լինում, բաւականանում էին նորա գտակովը, գաւազանովը և մինչև անգամ մի կտոր հացով։ (Մեր հասարակ ժողովուրդը այս ցաւի դէմ 3 դեղ է հնարել, կամ ինչպէս վերևը ասացինք, Սիմոնի նման մարդկանց գաւազանը, գտակը բերում, կամ ուշաթափ լինելու ժամանակը հրացան են արձակում և տան դռան շէմքը խաչաձև կտրում և կամ վերջապէս կնօջ սրտի վերա մի որ և իցէ ձիան գարի են ուտեցնում)։

Սանդուխտը, ինչպէս Սիմոնի սերունդը, ունէր այս բոլոր յատկութիւնները։ Բացի սորանից նա Ն...գիւղի բոլոր երիտասարդներին մայր էր համարվում, բոլորը նրան սիրում էին և պատվում։ Արդարև նա պատուի արժանի էր, որովհետև եթէ նրանցից մէկը սիրահարվում էր մի որ և իցէ օրիորդի վերա իսկոյն վազում էր Սանդուխտի մօտ. Սանդուխտը հոպոպի արիւնով կրեայի ձուլի վերայ գըրում էր և պատուիրում էր երիտասարդին, որ ձուն թաղի սիրած օրիորդի դռան աջ կողմումը, և կամ հոպոպի ոսկորներիցը մէկի վերա գրում էր ու տալիս էր երիտասարդին, նա ոսկորը ծածուկ քսելով օրիորդի շորերին գրաւում էր նրա սիրտը։

Սանդուխտը, ամբողջ օրը վայրի ոչխարի մորթի վերա նստած, փնթփնթալով Աստուած էր փառաբանում և իւրեան ձևացնում էր բարի, պարկեշտ և արդար։

Առաւօտը դեռ լոյսը չը բացված Սանդուխը տեսնում էր, որ մէկ կին երեխայի հետ ներս մտաւ, ասելով, «բարի լոյս քեզ, մօրքոյր Սանդուխտ»։

—«Աստըծու խէրն ու բարին, Սօնա ջան, դո՞ւ ես, խէր ըլլի»։

—«Փառք Աստուծոյ խէր է, մօր քոյր ջան, երեխէս այս քանի օր է դադարութիւն չունի։ Անցեալ օր երեխիս, փողոցումը խաղալու ժամանակը, մեր հարևանի կինը տեսել էր և ասել, «ինչ սիրուն երեխայ է»։ Նրանից յետոյ երեխէս գիշերը կրակի պէս այրվում է և անկողնիցը փախչում։ Որդոցդ արևը կը սիրես, օգնիր, ասեց Սօնան։

Սանդուխտը երեխայի մօր դանակը վեր առաւ, երեսը խաչ հանեց, ասելով «յԱնուն Հօր և Որդու և Հոգուն սրբոյ»․ յետոյ երկու անգամ փըչտաց և յօրանջելով ասեց «երեխային աչքով տուել են»։

—«Ախ, աչքդ կուրանայ չտես մարդ. լաւ է մարդ եօթ տարի գերութիւն գնա, քան թէ վատ հարևանի պատահի. երեխէրքը չեն կարողանում դուրս գնալ, իսկոյն մէկ հիւանդութիւն են ստանում. մրմնջալով ասում էր երեխայի մայրը։

—«Անհօգս մնա, Սօնա ջան, բոլորը կանցնի. ասեց Սանդուխտը և փնթփնթալով շարունակեց իւր չարագրած աղօթքը»

—«Թազա (Նոր) հացի հոտ եկաւ
«Երկու ձիաւոր մէկ մարդ եկաւ
«Մէկը Յիսուսն է միւսը Քրիստոսը
«Միւսն էլ Սուրբ Կարապետը։
«Ով Սուրբ Աստուածածին դու բժշկիր այս երեխային։

Մէկ քանի անգամ յօրանջելով, այս աղօթքը կրկնեց և դանակը տալով Սօնային, ասեց. «կիրակնամուտ երեկոյեանը երկու ջուխտ մոմ վառիր Աստուածածնու սէրը, մէկ ջուխտ Գրիգոր լուսաւորչու և մէկ շաբաթ էլ պաս պահիր Սուրբ Կարապետի սէրը»։

Սօնան դուրս էր գնում, երբ ներս մտաւ մէկ ուրիշ կին մէկ դեղնած և տալկացած երեխայի հետ։ Սանդուխտի ձեռքը ջերմեռանդութեամբ համբուրելուց յետոյ, կինը ասեց «Հոգիդ կը սիրես, քեռակին Սանդուխտ, օգնիր. ահա երկրորդ շաբաթն է, որ օրէց օր երեխէս յետ է գնում. մեր հարևանը մեռնելու ժամանակը հրեշտակակոխ է եղել։ (Մեր գիւղերումը կարծում են, իբր թէ հրեշտակը հոգին առնելու միջոցին մարդ է ոտնակոխ անում և զանազան ցաւեր է պատճառում)։

—«Պառկացրու տեսնանք. քիչ մոմ թափենք սրտին. Աստըծոյ կարող զօրութիւնովը կառողջանայ, ասեց Սանդուխտը։

Սանդուխտը տաշտաքերը (տափակ երկաթի կտոր որով խմորի տաշտը քերում են) հրաշէկ անելուց յետոյ, վեր առաւ մէկ կտոր մեղրամոմ քսեց նորա վերայ, մոմը սկսեց կաթել ջրի մէջ, որը մէկ ամանով դրած էր երեխայի կուրծքի վերայ։ Երբ կաթիլներիցը մէկը ստացաւ մարդու գլխի ձև, Սանդուխտը գոչեց.

Բագուն, ինչպէս հաւատացնում են մի քանի գրուածներ, կար աւրջեն 970 տարի Քրիստոսի ծննդից առաջ։ Բագուն այն երկրներից մէկն է, որոնք աւելի շատ են ենթարկուած գէօլօգիական փոփոխութիւնների։ Գէօլօգիական փոփոխութիւնները, ինչպէս յայտնի է, բաժանվում են երկու տեսակ՝ հրային (պլուտոնական) և ջրային (նեպտունական)։ Առաջին տեսակ ազդեցութիւնների հետ, որ եղած է Բագուի վերայ, ես ծանօթացրի անցեալ յօդուածներումս (Մշակ № № 23 և 26). իսկ այս վերջինի հետ ծանօթացնելս միայն այն կը լինի, որ ես մի քանի փաստեր առաջ կը բերեմ։ Այս փաստերով իմ միտքս կը լինի, ցոյց տալ, որ Բագուն շատ հին քաղաք է, որ նա շատ կռիւներ է ունեցել ջրի հետ, ուրտեղից հետևաբար և ջրի տակ է եղել. և այն ոչ թէ մէկ անգամ, այլ մէկ քանի անգամ։ Մի ընդհանուր հայեացք ձգելով նորա գէօլօգիական մասին, ես ցոյց կը տամ թէ ինչ հետևանք են ունեցել գլանք երկրի պտղաբերութեան և բարօրութեան համար և վերջապէս ինչ ազդեցութիւն նրա կազմութեան վերայ։

1). Բագուի և շրջակայքի մակերևոյթը աւազուտ է. 2). նա լիքն է ծովային խխունջի պատեաններով (раковина), 3). առհասարակ նա աղի է։ Սրանք ապացոյց լինելով Բագուի ջրի տակ լինելուն, ունեցել են այս հետևանքները. երկիրը անբուսական է և առատ աղի գաշտերով, որոնցից մի քանիսը երևելի են մեզանում։ Բագուի քարերը բաղկացած են խխունջների մէկ տեղ ժողովուելուց և կպչելուց. և նրանցից մի քանիսը դեռ այնպիսի անկատար կազմութեան մէջն են, որ շատ հեշտութեամբ կարելի է լինում նրանց ընկատել։

4). Երկիրը քամոտ է, ամպերը մի տեղում կանգ չեն առնում, քամիները շատ անգամ լինում են հիւսիսային և չոր, այնպէս որ երկինքը պարզ է առհասարակ և 5). անձրևներ քիչ են գալիս։ Անձրևների սակաւութիւնից չեն լինում այս տեղերում գետեր, որոնք, ինչպէս յայտնի է, բերելով ափերից զանազան մետալներ և աղեր, տանում են ծովը և այդպիսով երկիրը փոքր առ փոքր կորցնում է իւր աղիութիւնը։

6). Եթէ ծովի կողմերից նայենք Բագուի ափերին, մի քանի տեղերում մեք կը նկատենք, որ նրանք բաղկացած են անթիւ լաստերից, որոնք միմեանց վերայ նստելով կազմում են 50—60 թիզ։ 7). Բագուի ծոցի մէջ խորութիւնը մի քանի տեղերում լինում է հազիւ կէս արշին և կան եօթն կղզեանման փոքր հողի կտորներ։ Նաւակով եթէ մօտիկանում ենք դրանց, մեք նկատում ենք տան պատեր, նրանց պատուհանի տեղեր, ծխի հետքեր, իսկ նորանցից մէկը շատ պարզ ցոյց է տալիս, որ նա եղած է մէկ ժամանակ բուրգ։ Նկատելի են մինչև անգամ նրա դռնի տեղը և պատերը։ Ծովի յատակի մակերևոյթը, ինչպէս երևում է, միևնոյն լաստի մէջ չէ, ինչպէս այժմեան Բագուն. նրանից ներքև պէտք է վեր առնել մի քանի լաստ, մինչև որ միաժամանակ գոյութեան տեղերը գտնենք։

Սրանից երևում է, որ առաջին բնակութիւնները եղած են այժմեան ծոցի մէջ, ուրեմն հին Բագուն այժմեան Բագուից աւելի դէպ ի ծովն է եղած. կամ թէ բնակութեան մի մասը աւելի առաջ է եղել ցրուած, որովհետև ժողովուրդը այդ աւերակը ընդունում է մի քարվանսարայի տեղ։ Այս ամենից յետոյ մեզ անհաւատալի չերևիլ այն խօսքը թէ Բագուն կար մօտ 3000 տարի սրանից առաջ։ Յաւելցրէք սրան և կրակատները հնդկացի—մոլթանիների, որոնք ցոյց են տալիս Զրադաշտի կրօնքի հետքերը և մինչև այժմ էլ պահել են իւրեանց նշանակութիւնը։

Եւ այսպէս մեք տեսինք, որ հին Բագուն ջրի տակն է, մեք գտանք նրա շինութիւնները ծովի ալեքների մէջ, մեք նկատեցինք, որ ափերը ծովի յատակից համարեա ծածկուած են. այժմ կարող չենք արդեօք եզրափակել թէ ջրային կամ հրաբղխական զօրութեամբ է այս ամենը եղած և Նաւգին կղզին, որ ընկած է Բագուի հակառակ, նոյնպէս հրաբղխական զօրութեամբ բարձրացած մի ժայռ է։ Բայց մարդկային պատմութիւնը պահել է մեզ մի որևիցէ տեղեկութիւն այդ դարերի վերայ։ Եղուանից պատմութեան մէջ մի յիշատակն, մի անունն անգամ չենք լսում. նոյնպէս և պարսկական գրուածներում։

Եւ մեզ շատ զարմանք է պատճառում, որ մի քաղաք այսպիսի փոփոխութիւնների ենթարկուած, իւր հրաբղխներով, կրակատներով, կամ ամբողջ քաղաքը ջրի տակն ընկնելով, ինչպէս ոչ մէկի ուշադրութիւնը չէ գարձրել և անյիշատակ այսպէս մնացել է անյայտ թէ մեզ և թէ պատմութեան համար։ Մեք որչափ խորիքը քննելու լինենք, այնքան մթութեան մէջ կընկնենք. իսկ նորերի համար շատ անկատար տեղեկութիւն ունենք։ Մեք միայն գիտենք, որ Ռուսաց իշխանութիւնից առաջ նա Պարսից իշխանութեան տակն է եղել։ Եւ վերջապէս մեք գիտենք, որ այդտեղի խաները աւելի հեռու լինելով տէրութիւնից, աւելի միջոց ունենալով բռնակալական կառավարութեան, համարեա թագաւոր էին Բագուի վերայ, ինչպէս մինչև այժմ էլ անուանում է հին ժողովուրդը։

Խաներն էին ժողովրդեան կեանքը և մահը, որովհետև նրանց բարեսրտութիւնից և անգթութիւնից էր կախուած ժողովրդեան վիճակը։ Բայց այդ հնադարեան կեանքում իշխանների բարեսրտութիւնը շատ հազուագիւտ երևոյթ էր։ Խստասրտութիւնը, բռնաբարութիւնը և սպանութիւնը, գահ նստելու օրից, նրանց առաջնորդակից էին լինում, նրանց զուարճութեան միակ միջոցն էին կազմում։ Իսկ ժողովուրդը, խեղճ ժողովուրդը պղծվում էր, փոթոթվում նրանցից. մարդը իսկապէս գերի էր իւր տիրոջին, նա կատարող էր բոլոր նրա հրամաններին։ Նա թըշուառ էր, դժբաղդ, նրա մխիթարութիւնը և առաջնորդը միակ լացն էր ու սուգը. և այսպիսի դրութեան մէջ ինհարկէ լուսաւորութիւնը, արուեստագործութիւնը չէր յառաջանալ։ Հպատակեալը գիտէր, որ իւր կեանքը բռնակալինն էր, իւր արուեստը նրա մի խօսքով կարող էին ձեռքից խլել. նա մինչև անգամ իւր կնոջ, որդու տէրը չէր.... Պարզապէս ցոյց տալու համար այդ բռնակալութեան ստրիճանը, կառաջարկեմ ընթերցողներիս հետևեալ պատմութիւնը Բագուի բուրգի վերայ, որից մեք կը տեսնենք, որ խաների բռնաբարութիւնը տարածվում էր և իւր իսկ ընտանիքի վերայ։

„Մէկ խան հիացած լինելով իւր աղջկայ գեղեցկութիւնից, իւր իրաւունքը տարածում է, մինչև իւր ամուսինը նրան ստիպելու։ Աղջիկը հասկանալով, որ բոլոր ջանք ու հակառակութիւնները զուր պէտք է անցնեն, յօժար կամք է ցոյց տալիս հօրը. բայց միևնոյն ժամանակ խնդրելով, որ նրա համար մի բուրգ շինել տայ, ուրտեղից նա ամէն օր, առաւօտ և երեկոյ նայի ծովին։ Հայրը յօժարվում է և շուտով շինել է տալիս այժմեան բուրգը կէսի չափ։ Աղջիկը նայելով բուրգին և փոքր ինչ մտածելուց յետ խնդրում է հօրը, որ մի այդքան էլ բարձրացնել տայ։ Երբ որ բուրգը բոլորովին շինվում է վերջանում, աղջիկը, այն առիթով թէ կամենում է նայել լաւ է շինուած թէ ոչ, յանկարծ բուրգի գլխից իրան նետում է ներքև։ Բայց բաղդաւորաբար, կամ գուցէ տարաբաղդաբար, քամին մտնում է նրա լայն և շքեղ շորերի տակը և նա անվնաս ընկնում է ծովի մէջ, ուրտեղից ազատում են և......“

Այդ ժամանակուայ հնութիւններից մնացած կայ խաների պալատը զանազան պահարաններով, հրապարակով, դատաստանատնով, կախարանով, գաղտնարաններով և այլն իբրև յիշատակ և վկայ ժողովրդեան կրած չարչարանքների և նեղութիւնների։

Բագուն այս բոլոր ողբերգութիւնները և դրամաները կատարելուց յետ այժմ մեզ հանդիսանում է մի ուրիշ դրութեամբ, մի ուրիշ ուղղութեամբ և բոլորովին ուրիշ քաղաքակրթութեամբ։

Աղեքսանդր Քալանթարեանց.

ՆԱՄԱԿ ԵՐԵՒԱՆԻՑ

Օգոստոսի 14-ին ժամը $4^1/_2$-ին քաղաքս ենթարկուեցաւ մի սարսափելի դէպքի. ժամը մէկ և կէսին ճաշից յետոյ երևում էին քաղաքիս հիւսիսա-արևելեան կողմն հօրիզոնի վերայ ամպեր, որով տեսնվում էր, որ այն կողմերը անձրևում է, իսկ քաղաքում լսւում էր խուլ որոտումն։ Քաղաքիս վերայի երկինքը ազատ էր ամպերից, օդն պարզ, չկար ամենևին այն սովորական հիւսիսային քամին, որ մշտապէս այդ ժամերուն փչում է։ Որոտմունքին յաջորդեց սաստիկ անձրև, հեղեղի պէս գալով. Ահա յանկարծակի աղաղակներ լսուեցան չուկաներու ամենայն կողմերից, որ գոյժ էր տալի սելաւի գալուն։ Վաճառականները, որը բաց թողին, որը մի կերպով փակեցին իւրեանց խանութները և թռան այն կողմ ուր իւրեանց ընտանիքներն էին բնակվում. Բայց իզուր, որովհետև դէպի իւրեանց դըռները համնել արգելում էր հեղեղի հոսանքը, որը քաղաքիս արևելա-հիւսիսային կողմից վազում էր առիւծի ընթացքով և փողոցների մեծ մասը գետեր էր դարձել։

Այս հեղեղը իւր սկիզբն առել էր յետևեալ տեղերից՝ քաղաքիս արևելեան-հիւսիսային կողմը ընկնում է Բաչգիզ բարձր սարերի ստորոտը, ուրտեղից բխում են բազմաթիւ աղբիւրներ, և որոց պատճառաւ անուանվում է Ղըրխ բուլաղ (քառասուն աղբիւր)։ Այդ աղբիւրները միանալով մի փոքրիկ գետ են ձևացնում, որ Երևանին մօտակայ մի գիւղի տակից անցնելով, ստանում է դորա անունը Աւանաջուր։ Այդտեղից պտոյտ տալով, փոքրիկ ձորերի միջով, գալիս է Երևան, և մտնում է արևելա-հիւսիսային կողմից, անցնելով դէպի հարաւ, թափվում է Հրազդան կամ այժմեան Զանգու գետն։ Այդ քառասուն աղբիւրները բղխող սարերու հիւսիսային կողմն ընկնում է Սևանայ լիճը։ Այս սարերի շարքը դէպի արևելք գնալով միանում է Գեղամայ լերանց հետ։ Նոյն օրը սկսեալ Երևանի հիւսիսային կողմից, մինչև արևելեան կողմը, սաստիկ անձրևել է կարկտախառն և, գիւղացւոց պատմելովը, մարդու թաթի

«Պռւի, իմ ծամը կտրիմ. խեղճ երեխէն հրեշտակակոխ է եղել. ինչ լաւ որ չուտ հասկացար։ Ցետոյ ընկաւ ծնկների վերայ և սկսեց իւր չարադրած աղօթքներից մէկը ասել։

—«Ով վեց թևաւոր Սերովբէք,
«Մեր Աստուծոյ առաջին սուրբ սուրբ ասեցէք
«Քրիստոսին փառաբանեցէք,
«Ցիսուսին երկրպագութիւն արէք,
«Այս երեխային առողջութիւն տուէք։

Ցետոյ սրտի վերայի ջրովը երեխայի ոտները ու ձեռները լուաց և պատուիրեց երեխային մեռած հարևանի գերեզմանի վերայ լողացնեն. և Սերովբէի սէրը խմորից շինուած ճրագի մէջ վեց հատ պատրուք վառեն կարաք իւղի մէջ։

Այսպէս Սանդուխտը ամէն մէկ հիւանդութեան համար մէկ աղօթք էր չարադրել։

Միմիայն տենդով հիւանդների համար մէկ ուրիշ դեղ էր հնարել. եթէ աղօթքը չէր ներգործում, խորհուրդ էր տալիս հիւանդներին տենդը սկսվելու ժամանակը վախեցնեն, նրանց վերայ ձգելով մի որ և իցէ թիւնաւոր և զզուելի կենդանի. Այսպիսի բժշկութեան օգուտը այն էր, որ շատ մարդիք երկիւղից սրտաճաք էին լինում և մեռնում։

Սանդուխտը համարվում էր ամենաբարի և պարկեշտ կին, նա իւր պատմութիւնովը դժոխքի և արքայութեան վերայ գրաւել էր բոլոր գիւղի կանանց սիրտը. միշտ կանայքը ժողովվում էին Սանդուխտի մօտ և ջերմեռանդութիւնով լսում էին նորան։

Մէկ օր Սանդուխտը իւր այսպիսի դասախօսութեան ժամանակը յանկարծ ձեռները կուրծքի վերա խաչեց, պառկեց և սկսեց խորխոզալ։ Զարհուրած կանայք սկսեցին նորա գլխին ջուր ածել, պնչերը ծխախոտ ածել, և ուրիշ գիւղական դեղեր գործ դնել, բայց բոլորը զուր էր. նա երկար խորղխորդաց և մնաց անշարժ։

—«Ըմ.. հոգիդ լոյս զառնայ, Սանդուխտ, արդար էիր, որ առանց չարչարվելու էսպէս շուտ մեռար. երանի քեզ, երանի քո հոգուն. ասեց կանանց խըմբից մէկը։

—«Ծամ կտրածը գիժ է, ինչ ես զուր տեղը խօսում, մարդ էլ էդպէս շուտ կմեռնի, էն էլ Սանդուխտը, ափսոս չի, պատասխանեց միւսը։

—«Ծամդ էլ կտրվի մարդդ էլ մեռնի, տղէդ էլ մեռնի դու էլ մեռնես. Սև կապած հրէդ մեռաւ էլ ինչ ես բէրանդ զուր տեղը ցրվում. չարունակեց առաջինը։

—«Լաւ հօրդ օղորմի. մեղր ու կաթ չեմ խմել որ գլուխս լիքը լինի. ես քո ընկերը չեմ լսի. էսօր կռվի օր չի. խեղճ Սանդուխտը մեռաւ, մեր գիւղի յոյսը և ապաւէնը կորաւ. դու կռիւ ես անում ասեց միւսը։

Այսպէս էլ նրանց վէճը վերջացաւ։

Այդ օրը մինչև երեկոյեանը սպասեցին որ Սանդուխտը վեր կենայ, բայց զուր էր։ Վերջապէս ժամհարը և մէկ ուրիշ ծեր կին մօտեցան որ Սանդուխտին պատանեն, տանեն եկեղեցին և միւս օրը տանեն թաղեն։ Կարծես թէ Սանդուխտը նրանց միտքը հասկացաւ. մէկ քանի րոպէից յետոյ սկսեց շարժուել. փռշտաց նստեց իւր տեղին, և աւելի ջերմեռանդութիւնով սկսեց իւր սովորական աղօթք։

Գիւղացիները նոր հասկացան, որ Սանդուխտը ոչ մեռած էր և ոչ ուշաթափ էր եղել, այլ գնացել էր տեսելու այսինքն դրախտը և դժոխքը ճանապարհորդելու։

Քիչ լռելուց յետոյ Սանդուխտը լալագին ձայնով հառաչեց «վայ մեզ վայ մեր հոգուն. ոչ երկնքումը տեղ ունենք և ոչ երկրումը։

—«Վույ, մոր քոյր Սանդուխտ, դու վերկացար, փառք Աստուծոյ, ախր էդ ինչ պատահեց, ինչու ուշքդ գնաց, ուր գնացիր, լալով հարցրուց նորա քրոջ որդի Շուշանը։

«Ախ Շուշան ջան, էլ տեղ մնաց որ չը գնամ. Գնացել էի դրախտը ու դժոխքը ճանապարհորդելու, պատասխանեց Սանդուխտը։

—«Մոր քոյր ջան թէ հոգիդ սիրում ես, պատմիր մեզ. չարունակեց Շուշանը։

«—Դէ լսէք որդիակ» ասեց Սանդուխտը և սկսեց այսպէս—ես որ աղօթում էի, երկու լուսաթաթախ հրեշտակ եկան ինձ ասացին թէ ես պէտք է Աստուծոյ հրամանաւը գնամ դրախտը և դժոխքը տեսնեմ։ Հոգիս առան, բռնեցին իւրեանց թևերի վերա և փառքի բարձունս ասելով վերացան երկինքը. մինք այնքան բարձրացանք որ աշխարհը մէկ մազի չափ երևեց. և արեգակը սկսեց այրել։ Ցանկարծ եօթ սատանայ յարձակվեցան այդ երկու հրեշտակների վրա։ Հրեշտակներից մէկը ինձ բռնեց թևերի վրա իսկ միւսը սկսեց կռուել, հրեշտակը Աստուծոյ զօրութիւնովը նրանց յաղթեց և ինձ ազատեցին չարերի ձեռքից։ Եթէ ես մեղաւոր լինէի, սատանայքը հրեշտակներին կը յաղթէին և ինձ կտանէին դժոխքը։

Կռուից յետոյ էլի բարձրացանք. յանկարծ անմահական հոտը փչեց։

—«Երանի քեզ, երանի քո հոգուն» ասեց խըմբից մէկը։

Սանդուխտը աւելի ոգևորված չարունակեց։

Ցետոյ հեռուից սկսեցին փայլել լուսեղէն կամարները։ Այդ լոյսը Աստուծոյ աթոռն էր. մօտեցանք լոյսին և ես տեսայ Աստուծուն աթոռի վերա նստած. նորա սպիտակ մօրուքը հասնում էր մինչև սիրտը։

Աստուած աշխարհը աջ ձեռքումը բռնած նայում էր մարդկանց վերայ, երբ որ տեսնում էր թէ շատ մեղքեր են գործում, բարկանում էր և ուզում էր գցի անդունդը, բայց աստուածածինն աղաչում էր և ներողութիւն էր խնդրում։ Աստուծոյ աջ կողմումը նստած էր Քրիստոս, ձախ կողմին Ցիսուս։

Աթոռի առաջին կանգնած էին Սերովբէք դըրախտի ու դժոխքի բանալիքը ձեռքումը բռնած, նորանից ցած կանգնած էին միւս հրեշտակների դասերը։ Հրեշտակներից ներքև Քրիստոսի տասն և երկու առաքեալները։

Աստուծոյ հրամանաւը Սերովբէն եկաւ ինձ տարաւ դրախտը։ Դրախտի դռան մօտը կանգնած է Գաբրիէլ հրեշտակը և կշիռը ձեռին կշռում է մեղքը և վարձքը։ Արդարներին ուղարկում է դըրախտը, մեղաւորներին դժոխքը։

Դրախտը մէկ մեծ այգի է, ինչքան նայեցի վերջը չը տեսայ։ Դրախտի մէջ տեղին անմահական ջրի աղբիւրի մօտ մէկ մեծ խնկի ծառ կայ. խնկի ծառի գագաթումը լուսեղէն աթոռի վերայ նըստած է Աստուածածինը։ Աջ կողմին նստած է Գրիգոր լուսաւորիչը, ձախ կողմին. Աբրահամ. Նրանից ներքև մէկ ուրիշ ճիւղի վերայ կարգաւ նստած են մարգարէք։ Ցետոյ նրանցից ներքև 366 հայրապետները, Քրիստոսի նահատակները և կուսանքը։

կիսոյ չափ անձև սառույցի կտորներ է թափուել. այնպէս որ Երևանից արևելք ընկած Տաճարատա գիւղի տուներից չատերը ծածկել է։ Նոյնպէս այդ կողմի գիւղօրայքից եկողներն պատմում են, թէ երկու կանգուն բարձրութեամբ կարկուտ կայ դեռ ևս դիզուած, որոյ մեծութիւնը ձուի չափ է։ Այս սարսափելի հեղեղի հոսանքը ամենայն կողմից վազելով, և միանալով Աւանաջրի հետ, հաւաքւում է Ջրվէզ գիւղի տակի ահագին ձորերի մէջ, (Երևանից արևելեան կողմը)· այդտեղից պատառոտելով վազում է դէպի քաղաքը կարծես թէ նորան կուլ տալու համար։ Այն տեղը, որտեղից մանում է Աւանաջուրը Երևան, նեղ և ծուռ փողոցներ են, և այդտեղ ուրիշ անուն է ստանում այդ ջուրը՝—Գետառ։ Գետառը, ուռչելով, չբաւականանալով իւր սովորական յատակով և իւրան ընդարձակ ճանապարհ չգտնելով պատռում է հանդիպած թէ պատ, թէ տուն և ախոռ, և զանազան ճիւղների բաժանուելով, ամեն մի փողոցով և չուկաներով մի մի գետ է վազեցնում։

Ազատ մնացին հեղեղի վտանգներից բարձր դիրքով թաղերը ինչպէս Կոնդ և Նորգ. որովհետև այդ թաղերը գտնվում են փոքր լեռանց վերա, իսկ մնացեալքը, որ տափարակ և ձորի նման տեղումն էին, բոլորը վնասուեցան։ Շատ տուներ կործանուեցան, այդ իսկ ժամերում չատերը դեռ ևս փլելու վերա են, որովհետև այժմ լի են ամեն տըների ներքի հարկերը ջրով, և քանի մի օր հարկաւոր է մինչև կարողանան այդ ջրերը դուրս հանել, բայց տները տեղական հողից միայն չինուած լինելով, հաւանական է, որ չեն կարող դիմանալ խոնաւութեանը։

Ես չեմ կարող ժողովրդեան քաչած ցաւը և վրդովմունքը նկարագրել. կանանց և երեխայոց լաց և կոծը մարդի սիրտ էր կարատում։ Ժողովուրդը սարսափելի խռովութեան և յուսահատութեան մէջ էր։

Մի քանի պառաւ կանայք, որոց տները լի էր ջրով, հաւացել. նստել էին ջրի եզերքին, սկըսել էին մարգարէանալ, և նախապաչարուած այս հեղեղը իբր երրորդ պատիժ էին համարում Աստուծոյ բարկութեան։ Որովհետև Աստուածածնի վերափոխման տօնին, կաթողիկէ եկեղեցումը պատարագի ժամանակը, մինչ մեր օրհորդաց դպրոցի աչակերտուհիքը պատարագին դպրութիւն էին անում, սեղանի վերա կախարած հին և փթած ջահը ընկաւ և փշրուեցաւ, նոյնպէս և մի պատկեր։ Իսկ Նորգումը, մէկ փոքր լեռան վերա կայ մէկ չատ փոքրիկ և անարուեստ կերպով չինուած եկեղեցի Աստուածածնին նուիրած։ Նորա տօնին բացի քաղաքից գալիս են և չրջակայ գիւղօրայքից չատ ուխտաւորներ, և կապալառու մոմավաճառը ի հարկէ աչխատում է իւր ապրանքը սաղացնել։ Այդպիսով մոմերը մեծ թւով վառուելով և բազմութեան անզգուչութիւնից վառվում է սեղանի վարագոյրը։ Ահա սոցանից յետոյ գալով հեղեղը, ասում են, այդ իւրեանց մեղած համար պատիժ է։ Հեղեղի տուած վնասները չատ զգալի են Երևանցւոց համար՝ ժողովրդի ասելով միլիոնի են հասնում։ Բայց դեռ ևս կառավարչական կարգիւ չէ հաչուած, գլխաւորապէս վնասել է այգիներին, այնպէս որ, տասը տարի ժամանակամիջոցում, հազիւ թէ կարողանան ուղղվել։ Այնպիսի մեծամեծ քարի կտորներով են լցվել այգիները, որ ամեն մի կտոր քարը տեղիցը հեռացնելու համար 100 մարդու ոյժ է հարկաւոր։ Բացի գործնից տների կահկարասիք, վաճառելի իրեղէններ գինու արաղի, անթիւ կարասները, բոլորը կոտրատուել և ջրի հետ խառնուել են այս պատճառաւ տեղւոյս պարսիկները իւրեանց մշտական գործածած ջրերից չեն կամենում խմել, կարծելով, հայերի բոլոր գինիքը ջրի հետ խառնուած է…

Խեղդուածներ ևս չատ կան, որոց թիւը դեռ ևս յայտնի չէ։ Ես ինքս ներկայ էի այսօր մի ցաւալի տեսարանի՝ մի եկեղեցւոյ բակում դրել էին երեք խեղդուածների դիակներ՝ մէջտեղ նախակամօրուս ընտանիքի հայրն, իսկ սորա աջ կողմն իւրեան հաւատարիմ մինչև մահ ամուսինն, ձախ կողմից աննման գեղեցկութեամբ քնքուշ օրիորդ աղջիկը…

Հեղեղը ատրճանաբար փոքրացաւ մինչև գիչերուայ ժամը 11-ը։ Այս սարսափելի դէպքէն յետոյ յոյս ունենք որ Երևանցիք կը խրատուին և կաչխատեն մի արուեստական ճանապարհ չինել այդպիսի հեղեղների համար։

15-ին օգոստոսի Կամսար

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Թիֆլիսի մուզէումի կառավարիչ պարոն Բադդէ դիտաւորութիւն ունի Վիէննայի աչխարհահանդիսում քանի մի դասախօսութիւններ կարդալ Կովկասի վրա։ Վիէննայում կարդալուց յետոյ նա պիտի անցնի Գերմանիայի այլ քաղաքներով և կրկնի իր դասախօսութիւնները։ Նոյն դասախօսութիւնները տպվելու են մի գերմանական ուսումնական ամսագրի մէջ։

***

Օգոստոսի 26-ին, կիրակի օրը Պեսկի անուանված Թիֆլիսի մի թաղում ճաչից յետոյ յայտնվեցաւ հրդեհ։ Բայց մի ժամի չափ ոչ ոք օգնութիւն չէր գալիս։ Հրդեհ հանգցնող գինուորականները եկան երբ կրակը արդէն բաւական ընդարձակութիւն ստացաւ։ Այրվում էին նաւթի և արաղի պահեստները։ Ջուրը բերում էին մեր սիրելի նահապետական միջոցներով,—թուլուխներով, ոչինչ գործիքներ չը կան, որք Եւրոպայում ընդունված են…։ Ինչի վրա է մտածում մեր քաղաքային վարչութիւնը կուզենայինք իմանալ։ Գազի լուսաւորութեան վրա մեծ մեծ խօսում են, իսկ ջըրանցք չինելու մասին չեն էլ մտածում…

***

Նորին բարձրութիւն Կովկասեան փոխարքան թողնելով Բորժոմ, հասաւ Փօթի օգոստոսի 26-ին և ծովով չարունակում է իր ճանապարհորդութիւնը դէպի Ղրիմ։

***

Թիֆլիսի Մ… եկեղեցու երեցփոխանը չը նայելով նոյն եկեղեցու ժողովրդեան խիստ ստիպմանը հաչիւ ներկայացնելու համար, դարձեալ, յայտնի չէ ինչ պատճառով, չէ կամենում հաչիւ տալ…

***

Ախալցխայից գրում են մեզ՝ անցնելով քաղաքի մէջ, մենք պատահմամբ մտանք Վարդանեան ուսումնարանը։ Մի պառաւ տիրացու, ածխական չորով հագնված, պատրաստական դասատանին դաս էր տալիս։ Փոքրիկ տղաները դեռ բաւական չը գիտենաչով իրանց մայրենի լեզու, անգիր սերտում էին ռուսաց այբենարանը։ Անկարգութիւն անող մի երեխայ մեր ներկայութեամբ ստացաւ գլխին մի թեթև զարկ քանոնով…. ծվ գիտէ, ինչ է պատահում մեր բացակայութեամբ…. Ասում են որ ուսումնարանի հիմնադիրն էլ գիտէ, որ վարժապետը ոչինչ չը գիտէ, բայց պահում է նրան աղքատութեան պատճառով։ Կայ վարժապետ որ 40 րուբլ տարեկան է ստանում, կայ և 30 րուբլ ստացողը…. ինչ լաւ վարժապետներ պիտի լինեն։ Ասում են որ բոլոր ծախսը ուսումնարանի վրա տարեկան 500 րուբլից աւել չէ…. այս ձևով չատ հեչտ է բարերարութիւն անել։

***

Մեզ գրում են Փօթիից, որ Իմէրէթի և Մինգրէլիայի երևելի նահապետական անտառները, որք, կարելի է ասել Կովկասեան երկրի միակ անտառներ էին,—որովհետև ինչպէս յայտնի է, Կովկասի մնացած մասերի անտառները գրեթէ բոլորովին ոչնչացրած են,—փոքր առ փոքր անհետանում են։ Եւ այսպէս Կովկասը անտեսական կողմից մեր անհոգութեան պատճառով գնում է օրից օր դէպի կորուստը։ Խմբագրութիւնս պատրաստ ունի պ. դօկտոր Անդրէաս Արծրունու մի յօդված անտառների վրա, որ և կաչխատէ հրատարակել յաջորդ համարում։

***

Երևանում պատահել է մի սարսափելի հեղեղ, որ մեծ վնասներ է տուել քաղաքին, չատ տները քանդել, և մարդիկը խեղդել։ Ներկայ համարում տպում ենք մի թղթակցութիւն Երևանից այս դժբաղդ երևոյթի վրա։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԻՆՉ ԴՈՒՐՍ ԿԸ ԳԱՑ ՊԱՐՍԻՑ ՇԱՀԻ ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴՈՒԹԵՆԻՑ

Եւրոպական լուսաւորութեան արդիւնքը հասկանալու համար, նրանից ծնված բոլոր հետևանքներից չահվելու համար, հարկաւոր է կամ մատաղ հասակից յաջորդաբար պատրաստված լինել, կամ անչափ զարգացած մարդ լինել, մեծ հասակում եւրոպական կըրթված երկրների հասարակական երևոյթները պարզ հասկանալու և իւրացնելու համար։

Այդ յատկութիւններից երեւի ոչ մինը չունէր Պարսից Շահը, երբ ճանապարհորդելու դիտաւորութիւնը ծնաւ նրա մէջ։

Նա տեսաւ Եւրոպայի բոլոր մայրաքաղաքները, այդ ճշմարիտ է, բայց լուսաւորութեան այդ կենդրոններում ինչ էր որ գլխաւորապէս ներկայացաւ նրա աչքերին։

Նա տեսաւ լուսաւորութեան արտաքին յայտնութիւնը, արտաքին ձևերը, արտաքին չքեղութիւնը,—բայց ինչ ոյժ էր ծնել այդ բոլոր երևոյթները, ինչպէս էին հասել յիչեալ երկիրները այդ զարմանալի զարգացման աստիճանին, ինչ էր տեսած երևոյթների յառուցող պատճառները,—այդ հազիւ կարող էր հասկանալի լինել Պարսից թագաւորին։ Նա տեսաւ հետևանքները, բայց ազդող պատճառները դարձեալ անհասկանալի պիտի մնային այն անձի համար, որ միջոց չունէր հետևաբար քննել եւրոպական երկիրների պատմական երևոյթների ու անցքերի ամբողջ չղթան…..

Նա տեսաւ աներևակայելի հարստութիւնները և փառքը, բայց չը կարողացաւ նշմարել հասարակութեան դասակարգերի անտեսական պատերազմը, նրա աչքի առաջ ներկայացան արվեստագործութեան փառաւոր արդիւնքները, գործարանները, հանդէսները,—բայց չը կարողացաւ հասկանալ որ այդ բոլորը գործադրութիւն էր դարերով մըչակված տնտեսական, դրական, ճիչդ գիտնական ճշմարտութիւնների….

Նա տեսաւ կեանքը,—բայց մի՞թէ կարող էր ըմբռնել պատճառող և ազդող կենսական խնդիրները…

Յետ դալով իր հայրենիքը նա կը կամենայ գործ դնել ինչ որ տեսել է, բայց անպատճառ պիտի հանդիպի անանցելի արգելքների, որովհետև կուզենայ իր հայրենիքումն էլ դուրս բերել արհեստական կերպով երևոյթները, ծնել ներկան այն երկրի մէջ, որ չունէր իր անցեալը….

Ժողովուրդը զարգացած չէ, նրա տնտեսական դրութիւնը անորոշ է, հարկերը հաւաքվում են ստիպողական կերպով,—բայց մի և նոյն ժամանակ զուցէ կը հիմնվին գործարանները, երբ երկիրը բնական մթերքը կանոնաւոր կերպով չէ արդիւնաբերում. կը չինվին երկաթուղիները, մինչև որ չը կան ճանապարհները, կը հիմնվին թատրոնները, մինչև որ ուսումնարաններ չը կան, կը մտցնվի ընդհանուր

Դրախտի մէջ բոլոր խնկի ծառերի վերայ նըստած են փոքր երեխաների հոգիքը և ճնճուղի պէս մէկ ճիւղից միւսի վերա են թռչկոտում։ Ծառերի տակին նստած են մեծ մարդիկների հոգիքը։ Ես մէկ զարմանք տեսայ, որ հոգիքը մէկս մէկու հետ չեն կարողանում խօսել։ Շլինքը ծռած մայրը որդուն է նայում, որդին մօրը։ Ես Սերովբէիցը հարցրեցի սորա պատճառը. Նա ինձ պատասխանեց, թէ Աստծանից հրաման չկայ որ հոգիք միմեանց հետ խօսին, թէև կարող են ուրիշ մարդի հետ խօսել և Աստուած փառաբանել։

Այն մարդկանց հոգիքը, որոնց որդիքը երկրի վերայ պատարագ են անում ծնողաց հոգուն, սեղանի վերայ նստած Աստուած են փառաբանում ու որդոցը երկար կեանք են խնդրում. իսկ այն մարդկանց հոգիքը, որոնց համար որդիքը երկրի վերա ոչինչ տուրք չեն անում, ծնողաց հոգւոյ համար Աստուած են աղաչում, որ որդիքը վերանան։ Անզաւակ մարդկանց հոգիքը տխուր և լուռ նստած են։ Մեր գիւղացիներիցը մի քանիսին տեսայ. չատ հեռու էին, չկարողացայ խօսել նրանց հետ։

Դրախտի մէջին մէկ մեծ քար կայ։ Անթիւ մարդիքներ բաժանվել են 12 խումբ, ամեն մի խումբը առասանը կապած քարից մէկ կողմ է քաչում։ Ես Սերովբէիցը հարցրի. թէ ինչու բոլորն էլ մէկ կողմ չեն քաչում։ Նա պատասխանեց թէ, այդ քարը Քրիստոսն է. ամենայն մէկ խումբը քրիստոնէական ազգերից մէկն է. ամենայն մարդ Քրիստոսին իւրն է համարում։

Յետոյ ես դրախտումը տեսայ չատ մարդիկներ, որոնք կանանչ ծառերը կտրում են և իւրեանցը բեռ են պատրաստում, բայց երբ նկատում են թէ տեղիցը չարժել չեն կարողանում, էլ են չատացնում։ Հրեչտակը ասեց տեսնում ես, սոքա մեղաւոր մարդիքն են, փոխանակ ապաչխարելու որ թողութիւն ստանան, էլ աւելի են մեղք գործում։ Յետոյ հրեչտակը մէկ անմահական խնձոր քաղեց տուեց ինձ որ դժոխքը գնալու ժամանակը գարչելի հոտը ինձ վերա չը ներգործի։

Սրանից յետոյ գնացին դժոխքը։ Նա մէկ ահագին ձորի մէջ է։ Կպրի ու ծծմբի հոտը գլուխս չըչմացրին։ Բոցը և ծուխը բարձրանում է մինչև երկնքի կէսը։ Մեղաւորների գոռալը և գուչումն, սիրտս սարսափ ձգեցին։ Այդ ահագին ձորի վերա մազից կամուրջ է կապած։ Ամենայն մարդ մահից յետոյ պարտ է անցանի այդ կամուրջի վերայովը, արդարը կմնայ անվնաս, իսկ մեղաւորը, իսկոյն կընկնի ձորի մէջը։

Ձորի մէջտեղին դրած է սատանաների թագաւորի աթոռը։ Թագաւորի մէկ պոչը երկինքն է սրբում, միւսը երկիրը, աչքերիցը և բերնիցը բոց է բխում. նորա ահագին պոզերը երկու մարդի բարձրութեան են. երկար պոչը փաթաթում է մէջքը մինչև չլինքը. աթոռի վերա նստած հրամայում է մեղաւորներին աւելի սաստիկ տանջեն, ի հարկէ ամենայն մարդի իւր արժանաւորութեան չափ։

Աթոռի մօտ թաղած է մէկ ահագին կպրով լիքը կարաս։ Եօթ սատանայ Յուդային թաթախում են կարասը, չանգալները խրում են սիրտը և բըռնում են կրակի վերայ։

Դժոխքի չատ մասը թուրքերով են լցված։ Մահմեդի ականջը դրած է դժոխքի դռան ճիւանի տակը. նա ճարը կտրած գոռում է «եաման իսա ալլահ դըր» այսինքն Քրիստոս Աստուած է։

Սատանայք մեղաւորներին մինչև ի չլինքը խըրում են կրակի մէջ, յետոյ դուրս են քաչում ու թաթախում արեան ծովի մէջ։

Մեղաւորները չեն այրվում որ մէկ անգամ վերջանան, այլ միչտ տանջվում են։

Ես հրեչտակի հետ գնացի դժոխքի մութը խորչը յանկարծ տեսայ մեր Տէր Գալօին։ «Վույ… Տէրտէր, եա տօ դու ես…. Տօ չէ նա չի… չէ մեր տէրտէրը լաւ մարդ էր, ինչու պէտք է դժոխքը գնա… Նա է… նա չի… հարցնեմ, մտածում էի ես վերջապէս հարցրեցի «տօ Տէրտէր դու ես…· Դու ինչպէս ընկար այստեղ. թէ դու բարի մարդ էիր, դու ամեն օր քարոզում էիր։ Այս մարդիքը ինչու են քեզ ծեծում։

—«Ախ… ես եմ բա ծվ է մօրքուր Սանդուխտ» պատասխանեց Տէր Գալօն. «Աստուած իմ գլխին քար գցի ինչ գցել է …. ես երեսանց էի լաւ մարդ, տակնահանց սատանայութիւն էի անում։ Տեսնո՞ւմ ես մօրքուր էս մեր գիւղացիները են. ինձ ամեն օր ծեծում են, թէ ես ինչու էի նրանց մէջը խռովութիւն գցում»։

Մէկ ոտ էլ փոխեցի, տեսայ մեր մուզդուսի Գէվօին։

—«Եա… Տօ… խնամի. թէ դու չորս անգամ Երուսաղէմ գնացիր։ Հարցրի ես։

«Ախ վա՜յ… ա՜խ… Երուսաղէմ գնում էինք ոչ թէ ուխտ այլ սատանութիւն սովորելու և ապրանք առնելու որ յետոյ լմանք թանդ ծախենք՝ Աստուած էլ ինձ պատժեց։ Պատասխանեց Գէվօն։

Մէ քանի քայլ էլ գնացի դէպի մութը խորչը տեսայ մեր չարչի Մխէին։

—«Եա՜ վայ… Տօ սանահէր Մխէ, դու ինչ ես արել, որ էս օրին ես հասել. թէ դու քուչի (փողցի) մէջովը գնալուց էլ էիր աղօթք անում։

—«Ախ…. քաւոր մէր, ասեց Մխէն, երեսանց աղօթք էի անում. բայց մտքիս մէջ իմ փողերն էի համարում։ Էն ինչ թութուն (ծխախոտ), ծամօն էի ծախում, հոգիս կչեռքի մէկ կողմն էի դընում թութունը և ծամօնը միւսը։

Ախ վա՜յ ախ վա՜յ, թէ մէկ էլ աչխարք կգամ, էն լաւութիւնը պէտք է անեմ որ զարմանան, ասեց Մխէն։

Մէկ քանի քայլ էլ փոխեցի, տեսայ որ Հոռոմսիմին երկու սատանայ նրա որթնալից բերանը կրակ էին լցնում։

—«Ես հարցրեցի՝ մօրքուր Հոռոմ դու ինչու եկար էստեղ։

«Վա՜յ ինձ, վա՜յ իմ հոգուն, առանց խոստովանվելու սրբութիւն առայ. հիմա էս տանջանքը քաչում եմ։

„Այսպէս Սանդուխտը թուեց այն մարդկանց հոգիքը, որոնք իրա հետ այս կեանքումը վատ էին։

Դժոխքը մանգալուց յետոյ կրկին դարձանք դըրախտը, հրեչտակը տարաւ ինձ մէկ մեծ ձոր որը լցուած էր հանկարծակի անկնունք մեռնող երեխաների և խեղդուած մարդկանց հոգիներովը։

Վերջապէս գնացի մէկ մութ ձոր, որը լցված էր բարեգործ թուրքերի հոգիներովը։

Յետոյ դարձանք ի դրախտը և այստեղից հրեչտակը հոգիս կրկին բերեց դրեց մարմնիս մէջ ու զարթնայ։

Այս դէպքը պատահելուց յետոյ Սանդուխտը իւր համար մազեղէն չորեր կարեց և սկսեց իւր առաջվայ արհեստը ի գործ դնել։

1873 ամի 6 օգոստոսի

Իգ. Գավառու Ս. Ա. Ե.

զինուորագրութիւնը, մինչև որ ազատութիւն չը կայ ու ժողովրդի մէջ գրագիտութիւնը տարածված չէ, կը կատարվին պետական վերանորոգութիւնները, այն ինչ չը կայ լրագրութիւնը, որ հասարակական կարծիքի առաջնորդող պէտք լինելով, կարողանար քննել մտքերն ւոյ վերանորոգութիւնները լաւ կամ վատ կողմերը, նրանց յարմարութիւնները կամ անյարմարութիւնները....

Կ՚երևակայէս ուրիշ արգելք կայ որ Պարսկաստանի պէս երկրում, որտեղ և զարգացած լինէր Թագաւորը, երկարմնէր այս կամ այն վերանորոգութիւնը, այն է, որ ինքն ամբողջութիւնը երբէք չէ կարող հասկանալ իւր, որ նա յարգում է, չը կան ժամանակութեան արդ օրէնքներ. մի ցեղի ներկայացուցիչը այսօր գահի վրա է, վաղը նոյն գահի վրա բազմ կերպով, յաջորդաբար կը նստի մի այլ ցեղի ազգական ցեղի ներկայացուցիչը......: Ուրեմն առաջնին բոլոր սեռած ու խոժոռ իշխողներն է, բոլոր նրա գիտաւորութիւնները ապարդիւն են, նրա ջանքերը անզօր են....

Բացի սորանից Պարսկաստանի պէս մի երկրում մի որևէ նորութիւն լրագրելու համար, որքան արգելքներ պիտի պատահին....

Առնենք մի օրինակ:

Վաղուց է արդէն որ Մենք լսում ենք թէ բարոն Բէյտերը յանձն է առել շինել Պարսկաստանում երկաթուղիները, որ նոյն պարսկին յանձնված է կազմել մի ընկերութիւն երկրի հանքերը բովագործելու: Ընդհանրապէս պարզամիտներ հրամայում են Բէյտերին թէ նիւթական, թէ բարոյական օգնութիւն անդամ տալու. Ուրեմն Բէյտերը պիտի հանդիպեր մի սովորական երկրում գործող անձին, ու թէ առաջնորդված լինելով իր գործունէութեան մէջ միջոցներից պաշտաններ, այլ միայն սրանց մասնաւոր անձնա.... Նա կը սկսի իր գործունէութիւնը, կը մտնի թէ ալբողմեան թէ ժողովրդի հետ անմիջական յարաբերութիւնների մէջ, սոցիալ կը լինի զրաւել աւելի միջոցներով երկրի մէջ նշանաւոր ունեցող անձերին, մեծ կողմից կը պատահի աւելի բարդ մեծ ժողովրդի նախապաշարմունքներին, կը գտնի ժողովրդի նախապաշարմունքները և տգիտութիւնները,— և յանկարծ ամենայն ձեռնամուխ, ամենաւոր սիրաւաղանութեան պատմական կը նուագի նրա թագաւորական ազդեցութիւնը, կը բախվի նրա կողքի ֆիքսիբոլիտիկը.....որ մի կողմից երաշխաւորութիւնն և սաստհակութիւն չանենակավ, նա յանկարծ կը կանգնի անհաւանելի իշխանութեան և կամայականութեան առջև. որպէս անզօր մանուկ մի անձը, չը կարողանալով յետ դարձնել իրան մինչև անգամ ծախսած աշխազին զումարները.....

Իսկ եթէ պարոն Բէյտերը հասնէր իր մտադրած հիմնարկութիւնների իրագործման, մինչև նա լրագիր կարող է օգուտ քաղել իր աշխատանքից, մի՞թէ բաւական չէ անսահման իշխանի մի խօսք, որ փոխվէր այս կամ այն արած կարկադրութիւնը, որ հաստատած օգտին տնօրինած կարգադրութեանը արգելք դրվէր մի ինքնակամ հրամանով:

Բաւական է այն, որ ամեն րօպէ կը կանգնեցնէին երկաթուղու ճանապարհորդների գընացքերը, անսահման իշխանին կամ երկրի մէջ նշանակութիւն ունեցող այս կամ այն անձին բաւականութիւն տալու համար......

Մեր յօդվածը երկարացաւ...բայց արդեօք հաւանական չե՞ն մեր բերած իրողութիւնները, ճշմարիտ չէ՞ մեր հիմնական միտքը՝ որ ամեն բանում պիտի սկզբից սկսել....

Գ. Ա.

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—Ռուերը, Պինարը և ուրիշ շատ Նապոլէոնականներ գնացին Ճիսէլհէրստ (Անգլիայում), որտեղ Եւգենիայ Կայսերուհին և Նապոլէօն III-ի որդին են գտնվում) որ կատարեն տօնահանդէսը օգոստոսի 15-ին, Նապոլէոնի ծննդեան։

—„Rappel“ ֆրանսիական լրագիրը հաղորդում է որ, էգմօն-Ազանը արեց մի վերջին հրաժարական այցելութիւն Ռօշֆօրին, որին քշում են Նոր-Կալէդօնեայ կղզին։ Այցելութեան ժամանակը ներկայ էին աքսորուողի երեք որդիքը։ Նրանք գտան Ռօշֆօրին սաստիկ տանջուած ծովային հիւանդութիւնից թէև աշխատում էր ամէն կերպիւ իւր հոգու վրդովմունքը ցուպել։ Նա փաթթվեց Ազանին, յանձնեց նորան իր որդկերանց, և խնդրեց որ ծախի իր տան կարգը (մէբէլը) որը նորա միակ կարողութիւնն է։ Ռօշֆօրը իր համար պահելով 300—400 ֆրանկ յանձնեց Ազանին բոլոր փողերը ինչ որ ունէր կշտին։ Այցելութիւնը քաշեց մի ժամ և կէս, որը շատ սրտաշարժ էր, յետոյ Ազանը դարձրեց որդկերանցը փարիզ։

—Իսպանիայից եկած պաշտօնական լուրերը հաստատում են որ, կարլիստների զօրքը բաղկացած է 26,000 հետևակ և 450 ձիաւոր մարդկանցից 17 թնդանոթով։

—Վերջին հեռագրալուրը իմաց է անում որ, կառավարութեան զօրքերը 12,000 հոգոյ բաղկացած, արեցին մի նշանաւոր յաղթութիւն կարլիստների դէմ Բալբասի կշտին, որը սաստիկ կերպիւ պաշարված էր ամբողջ երկու շաբաթ։ Դօն-Կարլօսը յուսահատված քաշվեց դէպի անառիկ սարերը...։

—Նիւ-Իօրկում (Ամերիկայում) շինվեցաւ ժողովրդեան զբօսնելու և միմեանց հետ մերձ հաղորդակցութիւն ունենալու հրապարակ, որը նստեց տասը միլիօն դօլար։

—Գեներալ Շանզին որը Թիերի անկումից յետոյ ուղարկվեցաւ Ալժիրը կառավարելու, այժմ յետ դառաւ Ֆրանսիայ։ Հանրապետական լրագիրները կարծում են որ, Շանզիի վերադարձը այսպիսի խառը ժամանակին, կարող է ներգործութիւն ունենալ Մակ-Մահօնի վերայ։ Ասում են որ Շանզին մերձ յարաբերութիւն ունենալով նախագահի հետ, արդէն զգուշացրել է նրան, չը մասնակցել միապետականների խնտրիգաներին, և դորանով պահպանել «ազնիւ զինուորի» անունը, որ ֆրանսիական ազգը նուիրել է նրան։

—„Journal des Debats“ լրագիրը հաղորդում է որ, փարիզեան-կօմսը, օգոստոսի 12-ին Վիեննայից յետ դարձաւ փարիզ, իսկ միւս օրը գնաց Վիլէ։

—„Assemblée Nationale“ լրագրի խօսքերով Ֆրանսիայի դրամական մասի Նախարարը արդէն կարգադրութիւն է արել որ Գերմանիային վճարելու վերջին 250,000,000 պարտքը սեպտեմբերի 6-ին հասցնվի Ստրասբուրգ։

—Մադրիդի կառավարութիւնը մի ծանուցագիր ուղարկեց եւրոպական տէրութիւններին, որ ապըստամբ փախստական գեներալները բռնվին և յանձնվին Իսպանիայի կառավարութեան։

—„Neue Freie Presse“ լրագրի մէջ գրում են որ Աւստրիացոց կայսր Ֆրանց-Իօսէֆի Պետերբուրգ գալը դեռ բոլորովին չի վճռուած։ Շատ կարելի է որ, ամենևին չը գլուխ գայ այդ բանը։

ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ

Միխայելօվսկից մինչև Բօրժօմ փոստի գիլլիժանսները պահում է մի բժիշկ, բայց այդ կառքերը բոլորովին առողջապահական կանոններին դէմ են շինած՝ շատ անգամ կառքը շուռ է գալիս և ճանապարհորդները ընկնում են,—մխիթարականը այն է միայն, որ վնասված ճանապարհորդները իսկոյն կարող են դիմել պարոն բըժիշկ-կառք-պահողին։

***

Միխայելօվսկի կայարանում ներկայանում են չորս անձինք փոստի կառքի մէջ տեղեր առնելու, Բօրժօմ գնալու համար։ Նրանց ասում են որ երեք տեղ կայ միայն... քանի մի րօպէից յետոյ յայտնվում է որ չորրորդ տեղ էլ կար, բայց պահվում էր մի անձի համար, որ բաւական բարձր պաշտօն է վարում Թիֆլիսում։

***

Իշխան Պետրոս Բօնապարտը, որ յայտնի եղաւ Վիկտոր Նուարի սպանութեամբ, մի նամակ է ուղղել Պարսից Շահին խնդրելով ընդունել իրան Պարսից զօրքի ծառայութեան մէջ, պատճառ բերելով, որ նա այժմ բոլորովին զուրկ է ամենայն նիւթական միջոցներից։

***

Անգլիական ճանապարհորդ Սամուէլ Բակէր, Եգիպտոսի ճանապարհով հասել է մինչև հասարակածը։ Նա գտել է այնտեղ մեծ լճեր և հաստատում է որ Ալբէրտ Նիանցա և Տանգանիկա մի լիճ են կազմում, որոնց վերայ արդէն շինվել է երկու անգլիացիների շնորհքով մի շոգենաւ։ Երկրի մէջ ճանապարհորդը գտել է փղոսկրի մեծ կոյտեր, որ նա դեռ ևս չը կարողացաւ Եւրոպա ուղարկել։ Նա իր փոքր զօրքով նուաճել է այս բոլոր երկիրները։

***

Հնդկաստանի „Friend of India“ լրագիրը տըպում է հաստատ աղբիւրից Պարսկաստանի Քրիստոնեաների վերայ տեղեկութիւններ։ Քրիստոնեաներ բաղկացած են 25 հազար (?) Հայերից և նոյնքան նեստորականներից։ Առաջիններից 6000 բնակում են Թավրէժի և Ջուլֆայի մէջ, մնացածները երկրագործութեան են պարապում Ադերբէյջանում Իսֆահան և Իրակ գաւառներումը։ Քրիստոնեաներին չեն նեղում Պարսկաստանի մէջ, միայն եթէ մի մահմետական Քրիստոսի հաւատը ընդունի, մոլլաները պահանջում են որ դորան սպանեն։ Ամերիկացի Միսսիօնարների ազդեցութեամբ այս զեղծումները նուազել են, բայց չը նայելով ազատամիտ Սադրազամի և Շահի ջանքերին, չէ յաջողում դաւանութիւնների ազատութիւնը երկրի մէջ հաստատել։

***

Սպանիայի մէջ օրէցօր հաստատվում է Մադրիդի կառավարութեան ազդեցութիւնը։ Հանրապետութեան նախագահ ընտրվել է պ. Էմիլիօ Կաստելլար որ ներկայացուցիչ է ֆեդերալ հասարակապետական կուսակցութեան։

***

Մօսկվայեցի մի հարուստ հայ, Բ...Խ...եանը, նորերումս կանչում է ռուս քահանային իր նորածին թոռը մկրտելու համար։ Մանուկը կնքվելուց երկու շաբթից յետոյ վախճանվում է,—և նոյն քահանան կրկին թաղում է նրան։

***

«Մեղու Հայաստանի» լրագիրը հաղորդում է որ ամսիս 8-ից մինչև 11-ը Թիֆլիսի նահանգական դատարանի մի բաժին քննում էր Ախալցխայում Գէօրգ Պօղոսխօղլեանին սպանման գործը։ Քննութեան տակ էին մի ամբողջ տարի սպանուածի անները՝ մահտեսի Սարգիս աղա Յակոբջանեանը, նրա որդին և միւս փեսան։ Պրօկուրօրը փաստերի մէջ չը գտնելով մի օրինաւոր ապացոյց, հրաժարվել է բանտարկվածների մեղադրելուց։ Իսկ փաստաբանները՝ պ. պ. Եագուլեանը և Ստէփանովը ապացուցին մեղադրվածների արդարութիւնը, ուստի դատարանը արդարացրեց բոլոր մեղադրեալներին։

***

Լրագիրները հաղորդում են, որ Անրի Ռօշֆօրը ուղարկվեցաւ աքսորանք Նոր-Կալէդօնիա։ Բժիշկները կարծում են, որ նա չի դիմանայ երկար ծովային ճանապարհին, նրա առողջութիւնը շատ թոյլ լինելով։

***

Պարսկաստանի Ուրմի քաղաքից գրում են, թէ տեղային ամերիկացի բողոքական միսիօնարներն հիմնել են մի ուսումնարան Թուրք օրիորդների համար, այժմ սովորում են մինչև 25 աշակերտուհիք։

***

Մեզ գրում են Շ...քաղաքից՝ Մեր Արքեպիսկոպոսը հրամայել է այսօր, որ մեր հոգևորականութիւնը խաչով և խաչվառով Տաճկաց հանդէսին մասնակցի մոլլաների հետ միասին։ Զարմանալի հասկացողութիւն ունի Արքեպիսկոպոսը քահանաների վերայ, որ նոքա երբեմնապէս և մահմետական հանդէսների չքեղութեան համար գործածելու են։

***

Այսօր ստացանք Ախալցխայից պ. Պօղոս Քաթանեանցից պ. Աղնաւորեանցի նամակին պատասխան, որ և տպվելու է հետևեալ շաբաթը։

ՏԵՂԵԿԱՑՈՅՑ

ՓՕՍՏԸ. Ռուսաստան և Արտասահման ամեն օր, բացի կիրակի օրից։ Երկուշաբթի. Քութայիս, Ջէրնօմօրի վիճակ, Սուխում, Երևանի գաւառ։ Երեքշաբթի. Բագու, Գանձակ, Դաղստանի նահանգ (թեթև փօստը)։ Չորեքշաբթի Քութայիս և Ալէքսանդրապօլ։ Ուրբաթ Քութայիս, Երևան, Նուխի, Զաքաթալ, Ախալցխայ։ Շաբաթ, Բագու Գանձակ (ծանր փօստը)։

—

ՓՕԹԻ-ԹԻՖԼԻՍԵԱՆ ԵՐԿԱԹՈՒՂԻՆ Գնում է ամեն օր՝ ճանապարհորդների գնացքը (մինչև փօթի) առաւօտ 8 ժամին 18 րոպէ։ Խառն գնացքը՝ (մինչև Սուրամ) երեկոյեան 8 ժամին, 17 րոպէ։ Գալիս է՝ ճանապարհորդների գնացքը երեկոյեան 10 ժամին, 49 րոպէ, խառն գնացքը 3 ժամին 13 րոպէ կէս օրից յետոյ։

—

ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑԸ երթևեկ հիւանդների համար գտնվում է Ս. Նշան եկեղեցու մօտ Եագօր Ղարաջևի տանը և բաց է ամեն օր հիւանդների ընդունելութեան համար առաւօտեան 8 ժամից մինչև 10 ժամը։

ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳԻ ՎԱՃԱՌԱՆՈՑ

(Օգոստոսի 17-ին)

ԼՕՆԴՕՆ.—մի ռուբլի աժէ $32^{5}/_{8}$ պէնս (փոխանակ 40 պէնս)։

ՓԱՐԻԶ.—մի ռուբլի աժէ 347 սանտիմ (փոխանակ 400 սանտիմ)։

առաջին ներքին 5% փոխառութեան տոմսակ		$157^{1}/_{2}$
երկրորդ		$157^{1}/_{2}$
5% Բանկի տոմսակ „	1 շրջանի	$96^{1}/_{2}$
„ „ „	2 շրջանի	$96^{1}/_{2}$
„ „ „	3 շրջանի	$96^{3}/_{8}$

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Սիմոնովիչի երկսեռ տարրական ուսումնարանը և երեխայից պարտեզը պատրաստում է երեխաներին արքունական ուսումնարաններ մտնելու համար։

Ընդունում է սեպտեմբերի 1-ից. Դասատուութիւնը կսկսվի սեպտեմբերի 10.

Գինն է տարեկան 60 ր. կէս տարվանը պէտք է առաջուց վճարած։

Ուսումնարանը գտնվում է Սօլօլակում, Ստարօինստիտուտի քուչում, Սվէչնիկեանցի տանը։

Վերին Ագուլեաց երկսեռ ուսումնարանի հոգաբարձութիւնը որոնում է մի վարժուհի և մի վարժապետ ռուսաց լեզուի դասատուութեան համար։ Ռոճիկը մեծ է։ Պայմանը իմանալ Աթաբէկեանի մօտ, Սոլոլակ, Ռ. Ջալալեանցի հիւրանոցում։

Դուրս եկաւ արդէն պ. Էնֆիաճեանի մամուլի տակից «Մեծ մարդերի պատմութիւններ» անունով թարգմանական աշխատութիւնը։ Գինն է մի ռուբլ. հարիւրով առնողին կլինի 20% զիջումն. առնել ցանկացողները կարող են մի առ ժամանակ դիմել ուղղակի նոյն իսկ տպարանի կառավարութեան մէջ։ Այդ աշխատութեան օգտի համար, կարող եմ ասել, որ նորա լեզուն առ հասարակ հիմնուած լինելով լոգիքական կանոնների վերա, է մի և նոյն ժամանակ հասկանալի կացուցած հայ-հասարակութեան, թարգմանողի աշխատութեան շնորհով, որ, չնայելով իւր ծանր հանգամանքների վերա, չէ խնայել կարողութեան չափ հեշտ բառեր գործածել և բացատրել ամէն մի եւրոպական բառ, որ կարող էր անմատչելի լինել հայ ականջին...

Հատով առնելը, մի առ ժամանակ, քանի տպարանի մէջ են գտանվում գրքերը, յետաձգվում է։

Գրիգոր Տէր-Մելքիսեդեկեան

ԱԴՎՕԿԱՏ

Վլադիմիր Վլադիմիրովիչ Մարցինկեվիչ տեղափոխվեցաւ Արսենալնայիա փողոց Նազարօվի տանը, կլասիկական Գիմնազիայից ոչ հեռու, և ընդունում է կլիէնտներին առաւօտները 8-ից մինչև 10 ժամ, իսկ երեկոները ամեն ժամանակ սկսած հինգ ժամից։

3 (10)

ՆԻԿՈՂԱՅՈՍ ՊՕԺԱՐՃԵՆՑԸ պատիւ ունի յայտնելու Թիֆլիզի հասարակութեանը, որ ներկայ յուլիս ամսից աւելի ընդարձակելով սեփհական ծխախոտի գործարանն կրկին կը շարունակի արքունական նոր օրէնքներին համեմատ, ուստի, ամենայն հաւատարմութեամբ խոստանում է ՄԱՔՈՒՐ ԱՊՐԱՆՔ ՊԱՏՐԱՍՏԵԼՈՎ, գոհացնել մեր պատուելի ծխախոտ գործածողներին, ընդմին և խնդրում է ընդհանուր ծխողաց համակրութիւն ցոյց տալ իւր գործարանին, որտեղ ամեն ճիգը գործ է դրվում ԱՄԵՆՔԻՆ ԲԱՒԱԿԱՆԱՑՆԵԼ իւր ճաշակին և պահանջածին համեմատ։ Ցանկացողք կարող են դիմել Դվօրցօվի փողոցումը Օկրուժնի-Շտաբի կարգումը, գեներալ Արծրունու տանը, համարաւ 1. իսկ գործարանը (ֆաբրիկան) գտնվում է Սօլօլակ կօնսուլի քուչումը, գեներալ Ազաեվի տան դիմաց, իւր սեփհական տանը։